

ZAMOLČANE ZGODBE ČRNE ROKE !

Zgodovinar Božo Repe v zadnji številki Mladine razkriva zamolčano zgodbo Črne roke, nekakšnega Gestapa slovenskega domobranstva, katere pripadniki so mučili in grozovito pomorili na stotine zavednih Slovenk in Slovencev. Njihovo dejavnost je aktivno podpirala tako RKC kot tedanja kvizlinška oblast. Današnje zgodovinopisje se terorju Črne roke izogiba, saj bi s tem pojasnili vlogo VOSa kot zaščitne enote NOB, ki je skladno z navodili zaveznikov, tako kot številne druge podobne organizacije odporiških gibanj po okupirani Evropi, opravljala atentate in likvidacije sodelavcev okupatorja, izdajalcev in zločincev.

Črna roka

Dr. Božo Repe, zgodovinar, Filozofska fakulteta v Ljubljani

Iz zgodovinskega spomina izbrisana morilska organizacija slovenskega domobranstva

Žrtve so morili tudi v njihovih hišah, ponoči, na njih pa so puščali liste s sporočili o »njihovih grehah«.

Zastopniki Cerkve, ki so pri nas dopustili, da so si borci za stari red nadedli videz borcev za krščanstvo, niso storili samo taktične napake, ampak so se težko pregrešili proti osnovnemu krščanskemu načelu. Njihovo ravnanje bi bilo škodljivo za religijo tudi tedaj, če bi bili z orožjem zmagali. Kdor širi ali brani krščanstvo z nasiljem, ta ga notranje razkrajaja« (teolog dr. Janez Janžekovič, Nova pot, št. 1-2, 1952, str. 16, citirano po Franček Saje, Belogardizem).

Do danes se nobeden od neposredno iz proračuna plačanih raziskovalcev totalitarizmov ni lotil domobranske organizacije Črna roka. Desetine strani so napisane o »zločinskih komunistih« in še več o »zločinski« partizanski VOS, ki je dejansko v manjšem delu svoje dejavnosti izvajala tudi usmrtitve, njene glavne dejavnosti so bile obramba narodnoosvobodilnega gibanja, njegovega vodstva, obveščevalna in protiobveščevalna dejavnost – tudi za zaveznike – ter izvajanje najbolj tveganih akcij. Celotna zgodovina, ki so tako rekoč vse življenje posvetili preučevanju domobranstva, Črno roko zgolj omenjajo. Seveda je mogoče reči, da ni dovolj gradiva. V knjigi dr. Borisa Mlakarja Slovensko domobranstvo iz leta 2003, ki šteje nekako za osrednje delo o tej temi, o Črni roki ne boste izvedeli veliko, vsaj neposredno ne. Posredno je omenjena v delu, kjer govori o obveščevalnem odseku Slovenskega domobranstva in početju vodje, stotnika Alberta Ilovarja, ki se sicer v različnih drugih navedbah pojavlja kot član Črne roke. Ilovar je ujetnike pogosto sam zasliševal in tudi »več kot 120 samovoljno obsojenih ujetnikov poslal posadki pri Sv. Urhu, kjer so večinoma izginili,« piše. Drugi naj bi bili napoteni k politični policiji pod vodstvom Lovra Hacina (prav tako verjetno člana Črne roke ali vsaj najtesneje povezanega z njo) ali v skrajni varianti k Nemcem, kjer pa jih je prav tako čakala puška ali v »milostni izvedbi« koncentracijsko taborišče. V zborniku Žrtve vojne in revolucije iz leta 2004, ki ga nekateri zgodovinarji štejejo za nekakšen »konsenz« stroke glede dogajanja med vojno, Mlakar v prispevku Krogi nasilja med Slovenci v vojnih letih 1941–1945 Črno roko omenja v stavku ali dveh (pripisuje ji približno 70 smrtnih žrtev). Je pa ključen kontekst, v katerega jo postavi. Za partizansko gibanje pravi, da sta »VOS in zatem Ozna še v letu 1944 izvajali celo skupinske usmrtitve, pa je vendarle znotraj partizanskega tabora težišče represije nad domačim nasprotnikom prehajalo na sodni sistem«. To pripíše večji disciplini partizanskega tabora oziroma močni avtoriteti komunistične partije.

Domobranstvo naj ne bi bilo tako enotno in organizirano in s tako močno avtoriteto, zato naj bi bilo v njem kljub splošnemu navodilu o strogem in energičnem, a ne surovem nastopu veliko več anarhije. To naj bi »omogočalo precej prostora za nedisciplino, za nelegalne in samovoljne postopke, vključno z likvidacijami ujetih partizanov ali t. i. terencev,« piše v knjigi Slovensko domobranstvo. Vendar avtor hkrati pravi, da je Rupnik »povsem samoumevno« odobril uničenje terencev zunaj ljubljanskega bloka in da domobranci tudi »ni šlo v račun«, da so bile njihove enote dolžne vse ujetnike in vse aretirane po zaslišanju izročati Nemcem, saj je to po mnenju domobranskega vodstva povečevalo njihove možnosti, da se izognejo »zasluženi kazni«. Tako se po Mlakarju pojavijo »posamezni domobranski subjekti« (Sv. Urh, pobijanje sodelavcev OF, ki ga je izvajala enota Franca Fraklja (po drugih navedbah tudi člana Črne roke, op. p.)) in se začne »delovanje Črne roke, pri kateri sicer domobranksko ozadje lahko samo predvidevamo«, ter še nekateri drugi »ekscenzi dogodki«. Podobno beremo v knjigi Slovenska novejša

zgodovina istega avtorja.

Seveda so Gregorij Rožman in drugi iz katoliškega vrha kakršnokoli povezavo s Črno roko zanimali. Večini pripadnikov Črne roke je ob koncu vojne, tako kot Rožmanu, uspelo pobegniti.

Rupnik in domobransko vodstvo torej nista želela izročati aretiranih in partizanskih ujetnikov Nemcem, ker bi jih to »rešilo« – podobno so ravnali ustaši na Hrvaškem, kjer se je celo nacistom zdel njihov režim »prekrut«, seveda ne iz človekoljubnih, pač pa iz praktičnih razlogov. Domobranski ujetniki so zato »izginjali«. Enako se je godilo tistim, za katere so domnevali, da jim sodelovanja z OF ne bo mogoče dokazati. Recimo Francu Šturmu (tudi Sturm), uglednemu, mednarodno uveljavljenemu profesorju, ustanovitelju romanistike na ljubljanski Filozofski fakulteti, udeležencu ustanovnega sestanka OF (bil je predstavnik kulturnih delavcev), organizatorju OF na Filozofski fakulteti in dekanu te fakultete, članu prvega Izvršnega odbora OF. V noči z 11. na 12. marec 1944 sta ga odpeljala neznanca – seveda zgolj »domnevno« pripadnika Črne roke – in je izginil brez sledu. Bil je edini član vodstva OF, ki ga je kolaboracionistom uspelo doseči. Saj, kaj pa bi z njim javno? Le kako bi jim ga uspelo obsoditi, pa še v navzočnosti »zaščitniških« Nemcev. Že pred tem je bil nekaj tednov zaprt in obtoževali so ga, da je »slabo vzgojil« svoje otroke, ker so bili pripadniki OF. Na enak način je izginil tajnik univerze, profesor Karel Sketelj.

Dr. Tamara Griesser Pečar v knjigi Razdvojeni narod Črno roko definira kot organizacijo, za katero so se »skrivale majhne, tajne teroristične skupine, ki so nasprotnike ogrožale, mučile in ubijale na podoben način kot komunistične organizacije«, in nato našteje nekaj političnih in vojaških skupin, iz katerih naj bi bili izhajali njeni pripadniki. Vsekakor pa je ne opisuje kot nekaj, kar naj bi pripadalo domobranstvu oziroma »tradicionalnemu taboru«.

V povojnih letih je bilo nekaj pripadnikov Črne roke obsojenih na različnih sodnih procesih in nato usmrčenih (poimenska preglednica je objavljena v zborniku Nasilje vojnih in povojnih dni, ur. Nevenka Troha, prispevek Tadeje Tominšek Čehulič). Vendar je treba dodati, da se v različnih virih pojavljajo tudi imena drugih obsojencev, ki jim raziskava o smrtnih žrtvah ne pripisuje članstva v Črni roki ali pa so »skriti« v drugih procesih. Na t. i. božičnem procesu (gre dejansko za dva procesa, na prvem so bile sodbe izrečene 23. decembra 1945, na drugem avgusta 1946), ki danes šteje za »politični« proces, ker so bili na njem obsojeni tudi ljudje, kot sta dr. Miha Krek in dr. Gregorij Rožman, je bilo na primer obsojenih nekaj duhovnikov, med njimi – v skupini podpolkovnika Ernesta Peterlina in nekaj drugih organizatorjev slovenskega domobranstva – Peter Križaj, kurat pri sv. Urhu, znani belogardistični mučilnici. Na tem procesu je bil obsojen Jože Rozman, član posebne morilske skupine Črne roke, ki je izvajal najokrutnejša mučenja partizanov, tudi žensk in otrok, ali sodeloval pri številnih od njih. Da ne bo kakšnih dvomov o ideološkem izvoru: Peter Križaj je na sojenju dejal, da je delal zgolj to, kar sta mu ukazala prevzvišeni škof Gregorij Rožman in sveti oče papež. Seveda so Rožman in drugi iz katoliškega vrha kakršnokoli povezavo s Črno roko zanimali. Večini pripadnikov Črne roke je ob koncu vojne, tako kot Rožmanu, uspelo pobegniti.

Med vojno je partizanskemu gibanju po istem zborniku – prispevek Vide Deželak Barić – uspelo usmrtiti le 13 pripadnikov Črne roke, pa še to v skupni kategoriji z »neugotovljeno protipartizansko enoto«. Črna roka je po istem viru pomorila 129 ljudi.

V glavnem je to bolj ali manj večina tistega, kar o njej najdete v novejšem slovenskem zgodovinopisju. Obstaja še diplomatska naloga, ki jo je na koprski Fakulteti za humanistične

študije pod mentorstvom dr. Gorazda Bajca leta 2011 napisala študentka Sanja Lovšin. Brez zadržkov je dokazovala dve tezi. Prvo, da so si pripadniki organizacije Črna roka za glavni cilj postavili uničenje komunizma in njegovih zagovornikov – kar sicer najdemo tudi v zgodovinoписju, le da je »komunizem« treba brati kot OF in partizanstvo. In drugo, da so bili pripadniki organizacije Črna roka povezani s cerkvijo in so svoje početje zagovarjali, da je v luči obrambe vere. To pa si je v poosamosvojitveni strokovni literaturi upal zapisati le redko kdo, saj, kot navajamo, pogojno pišejo celo o njeni povezavi z domobranstvom. V wikipediji je sicer zapisano, da je bila Črna roka »prokatoliška organizacija, ki je med 2. svetovno vojno izvrševala atentate oziroma umore političnih nasprotnikov«; pripisuje se ji približno tisoč žrtev. Uradna razlaga SSKJ pa je znova ne povezuje ne z domobranstvom in ne s katoliško cerkvijo: »Črna roka, teroristična skupina na Slovenskem, ki je na skrivaj pobijala pripadnike Osvobodilne fronte.«

Črna roka ni bila nikakršen »eksces« zaradi prešibkega domobranskega nadzora. Bila je zaželen, večidel tudi po tistem načrtovan in organiziran skrajni domet slovenskega klerofašizma. V času Jugoslavije so bili zapisi precej manj zadržani. Arhivskih virov sicer ni veliko. Nekaj hrani ARS (Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, 1944–1946 in Zbirka sodnih spisov o Črni roki, 1944–1945). France Škerl je pod imenom France Kos že leta 1944 napisal brošuro »Črna roka. Slovenski gestapovci«, ki jo je izdal Odsek za informacijo in propagando pri predsedstvu SNOS (hrani jo knjižnica v Novi Gorici). O Črni roki je pisala Štefanija Ravnikar Podbevšek v knjigi Sveti Urh (1972). Obsežno publicistično- literarno delo je napisal partizanski pisec Jože Vidic (Po sledovih Črne roke, 1975), nekaj dobimo še v zgodovinskih pregledih. Zgodovina Slovencev iz leta 1979 pravi, da so bili »izvrševalci njenih smrtnih obsodb ... vsekakor mladi klerikalni in liberalni pokvarjenci, tako imenovano sodišče Črne roke pa so po vsej verjetnosti sestavljali nič manj pokvarjeni bivši jugoslovanski oficirji, slovenski odtenek mihailovičevstva«.

A nekaj dejstev je nespornih. Organizacija Črna roka je začela delovati jeseni 1943, njeni prvi zločini so zaznani na Jesenicah in v okolici Bleda, v Ljubljanski pokrajini je začela delovati marca 1944, pozneje tudi v drugih pokrajinah – na Štajerskem pa so, sicer neupravičeno, pogosto kar četnike poimenovali Črna roka. O nastanku obstajajo tudi drugačni podatki, tisti komisije za ugotavljanje zločinov in v omenjeni Škerlovi brošuri. V tem gradivu se, tudi kar zadeva program črnorokcev, zadeve pogosto mešajo s tedanjimi cilji četnikov, ostankov meščanskih strank, katoliške cerkve, domobranstva in t. i. sredine, osrednja točka je vsekakor boj proti komunizmu oziroma OF. Črna roka naj bi bila nastala februarja 1944, potem ko so se v Trstu sestali različni voditelji nasprotnikov partizanov (četniški in belogardistični) ter nemški častnik Himmler, Rupnikov predstavnik in še nekateri. Ta podatek izhaja iz gradiva Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. V publikaciji Mučeniška pot v svobodo iz leta 1946 (hrani jo Inštitut za novejšo zgodovino) sta obširno popisana dejavnost Črne roke in način izvajanja zločinov, v njej je tudi kakšnih pet ali šest pretresljivih fotografij umorjenih. Publikacija je seveda čustvena, izraz tedanjega časa, in Črno roko neposredno povezuje z gestapom kot »hlapčevsko družbo narodnih izvržkov«, ki je »opravljala morilske posle namesto gestapa«. To naj bi bila likvidatorska skupina, ki jo je plačeval gestapo. Na Primorskem so likvidacije Črne roke podtikali Italijanom, da bi se prikazali kot zaščitnike Slovencev. Hkrati

publikacija navaja, da je nemška policija občasno zapirala črnorokce zaradi umorov in opravljala natančne preiskave teh.

V hiše so vdirali ponoči in morili tudi v navzočnosti sorodnikov. Pogosto so ljudi ubijali kar v posteljah ali pa so žrtev odvedli, češ da jo peljejo na zaslihanje.

Največ umorov je Črna roka zagrešila leta 1944 in v mesecih do konca vojne 1945. Verjetneje je sicer, da Nemci s Črno roko niso imeli nič, saj jim je njena nenadzorovana dejavnost šla na živce in so večkrat zahtevali poročila o umorih in izginotjih. Nekaj povezave je na začetku aktivnosti zaznati na Gorenjskem, vendar jo je gestapo tam pozneje prepovedal in tudi na procesu po vojni je glavni nacistični funkcionar, gauleiter dr. Friedrich Rainer, dejal, da z njeno dejavnostjo ni bil seznanjen. V hiše so črnorokci vdirali ponoči in morili tudi v navzočnosti sorodnikov.

Pogosto so ljudi ubijali kar v posteljah ali pa so žrtev odvedli, češ da jo peljejo na zaslihanje. Žrtve so večkrat iznakazili do neprepoznavnosti ali vrgli v Ljubljano ali Savo. Po nekaterih pričevanjih so pri svojem početju uporabljali tudi policijske avtomobile. Oblečeni so bili v črne obleke, obraze so si namazali s sajami ali prekrili z rutami. Za lažji vstop v hiše ali zato, da bi umor naprtli partizanom, so občasno uporabljali partizanske uniforme. Za sabo so pustili letak z odtisnjeno črno roko ali pa so jo odtisnili na steno hiše. Puščali so tudi napise, v katerih je bilo kot vzrok za smrt žrtve navedeno, da je sodelovala s komunizmom, sklicevali so se na »čistost slovenskega naroda« in na boga: »Smrt komunističnim terencem – živel čist, pošten slovenski narod« ali »Smrt komunizmu. Z vero v Boga za narod in domovino« ipd. To je sicer bistvo domobranske in katoliške propagande. »Mati, domovina, bog, to so naši ideali ...« kot pravi ena od domobranskih pesmi. Že Vidic pa je v zvezi s sestavo zapisal bistveno: »Pri ocenjevanju črnorokcev ne moremo mimo dejstva, da so to bili pretežno mladi in pobožni kmečki fantje, ki so jih zapeljali ognjevitni kaplani ali verski starši. Skoraj v vsaki skupini najdemo semeniščnika ali vsaj sorodnika kakega duhovnika. Sicer pa je težko razumeti, kakšno sozvočje je med verskim fanatizmom in morilskimi akcijami, saj se ena od desetih božjih zapovedi glasi: Ne ubijaj!« (iz knjige Po sledovih Črne roke).

Črna roka gotovo ni bila nekakšna posebna enota domobranstva, pač pa so jo sestavljali ljudje (tudi zelo pomembni) iz domobranskih, katoliških (njeni člani so bili tudi kurati ali duhovniki, nekatere cerkve pa prostor zasliševanja in mučenja) in četniških vrst. Njen pripadnik naj bi bil tudi zloglasni šef policije v Ljubljani dr. Lovro Hacin. Glede na izbiro žrtev lahko domnevamo, da je imela Črna roka dobre policijske in domobranske obveščevalne podatke.

Bila je najsurovejši in najbolj sadističen izraz katoliške in domobranske ideologije. Utelešenje tistega, kar se je »teoretično« razvijalo od Mahničarja in njegove delitve duhov konec 19. stoletja prek Mladcev in Stražarjev med obema vojnoma in med vojno do domobranstva. Duhovnik dr. Anton Korošec na primer še v mirnem času ni imel nobenih zadržkov biti notranji minister in v tej funkciji obračunavati z nasprotniki (ne samo komunističnimi). Ali v avdienco sprejeti Punišo Račiča in se pogovarjati z njim na predvečer dne, ko je ta v jugoslovanskem parlamentu postrelil predstavnike vrha Hrvaške kmečke stranke. Ali sodelovati v diktaturi – dokler so njemu in SLS na dvoru to dovolili. Ali še nekaj mesecev pred napadom na Jugoslavijo državo izdati, za Slovenijo od nacistov izposlovati nemški protektorat in sprejeti nacistični red. Če bodo le katoliško cerkev pustili pri miru in njemu in njegovi stranki pustili omejeno in nadzorovano oblast.

Zato je morda čas, da predsednik republike Borut Pahor prihodnjo slovesnost, namenjeno totalitarizmu in spravi, pripravi na Sv. Urhu.

Črna roka ni bila nikakršen »eksczes« zaradi prešibkega domobranskega nadzora, kot se danes pogosto prikazuje. Bila je zaželen, večidel tudi po tistem načrtovan in organiziran skrajni domet slovenskega klerofašizma. Toliko pač, kot so t. i. tradicionalnemu taboru (v tem primeru res več kot primeren izraz) organizacijo in uporabo takšne skupine dopuščali nacisti. Če bi ti dovolili nekakšno kvizlinško okrnjeno Kranjsko, kot so megleno obljubljali in si jo je »tradicionalni tabor« srčno želel, bi Črna roka postala nekakšen legalni lokalni Gestapo. Ali pač njegov del, saj je podobne stvari večinoma opravljala že Hacinova policija.

Komunizem, v socialističnih izvedbah, kakršne smo poznali v Evropi, s specifičnim slovenskim vred, je mrtev. Že dolgo. Je strašilo, ki ga uporabljajo desne stranke.

Zato je morda čas, da predsednik republike Borut Pahor prihodnjo slovesnost, namenjeno totalitarizmu in spravi, pripravi ali na Sv. Urhu ali v Kozlerjevi gošči. Ki jo je Franc Frakelj – Peter Skalar spremenil v družinsko grobišče. Kriki mučenih so se slišali do Črne vasi. Izbrane pomočnike, »dvanajst apostolov«, kot jih je poimenoval, pa je podučil, da je bog sicer res zapovedal »Ne ubijaj!«, ampak da to za brezbožce ne velja.

SF/SN